

CÁC XU HƯỚNG PHÁT TRIỂN CỦA PHÁP LUẬT: CÁCH TIẾP CẬN, KHÁI NIỆM, Ý NGHĨA XÃ HỘI VÀ PHÂN LOẠI (KỲ 1)

VÕ KHÁNH VINH*

Tóm tắt: Các xu hướng phát triển của pháp luật là vấn đề có ý nghĩa phương pháp luận, lý luận và thực tiễn pháp lý quan trọng, là định hướng nghiên cứu mới của luật học nước ta. Bằng cách tiếp cận đa ngành, liên ngành, tích hợp, bài viết này bước đầu tìm hiểu cách tiếp cận, khái niệm, ý nghĩa xã hội và phân loại các xu hướng phát triển của pháp luật, làm cơ sở cho việc nhận thức về việc hoạch định chính sách pháp luật và hoàn thiện hệ thống pháp luật ở nước ta hiện nay.

Từ khoá: Cách tiếp cận; xu hướng phát triển của pháp luật; phân loại các xu hướng phát triển của pháp luật

Ngày nhận bài: 27/12/2024; Biên tập xong: 30/12/2024; Duyệt đăng: 17/01/2025

DEVELOPMENT TRENDS OF LAW: APPROACHES, CONCEPTS, SOCIAL SIGNIFICANCE AND CLASSIFICATION (PART 1)

Abstract: Trends in the development of law are issues of important methodological, theoretical and legal practical significance, and are a new research orientation of Vietnam's legal studies. By taking a multidisciplinary, interdisciplinary and integrated approach, this article initially explores the approaches, concepts, social significance and classification of development trends of law, as a basis for understanding the formulation of legal policies and perfecting the legal system in our country today.

Keywords: Approach; development trends of law; classification of development trends of law

Received: Dec 27th, 2024; **Editing completed:** Dec 30th, 2024; **Accepted for publication:** Jan 17th, 2025

Đặt vấn đề

Các xu hướng phát triển của pháp luật là vấn đề có ý nghĩa phương pháp luận, lý luận và thực tiễn pháp lý quan trọng, nhưng chưa được quan tâm nghiên cứu thoả đáng trong sách báo pháp lý nước ta. Các xu hướng phát triển của pháp luật là một hiện tượng của hiện thực pháp lý và là một phạm trù triết học cần phải được luận giải bằng tư duy tiếp cận phù hợp. Các xu hướng phát triển của pháp luật thể hiện các phương diện vận động và phát triển khác nhau của pháp luật với tư cách là một hiện tượng phức tạp, đa phương diện, đa cấp độ và việc nhận thức về các xu hướng đó tất yếu đòi hỏi phải có một cách tiếp cận phân hoá sâu sắc đối với mỗi phương diện, đồng thời phải bảo đảm tính thống nhất trong nhận thức về pháp luật. Bài viết này, bằng cách tiếp cận đa ngành, liên ngành, tích hợp, đã bước đầu luận giải những vấn đề nói trên.

1. Cách tiếp cận đến nhận thức các xu hướng phát triển của pháp luật

1.1. Tiếp cận tĩnh đến pháp luật

Theo truyền thống, trong quá trình nhận thức *vật chất pháp luật*, các nhà nghiên cứu

trong nước và ngoài nước thường tập trung sự quan tâm vào các vấn đề về khái niệm, bản chất, nội dung và hình thức thể hiện của pháp luật, hay nói cách khác là *vật chất pháp luật ở phương diện tĩnh*. Các vấn đề liên quan đến nguyên nhân cơ bản, các quy luật và xu hướng phát triển của pháp luật, tức là *vật chất pháp luật ở phương diện động* chưa được quan tâm đúng mức. Trong khi đó, như đã biết, chỉ trong sự thống nhất giữa phương diện tĩnh và phương diện động, việc sử dụng rộng rãi *cách tiếp cận tĩnh và cách tiếp cận động* đối với quá trình nhận thức pháp luật cũng như bất kỳ hiện tượng nào khác, mới có thể có được sự hiểu biết sâu sắc và toàn diện về pháp luật như một hiện thực xã hội.

Ở đây, nhận thức về pháp luật ở *phương diện tĩnh* chỉ cho phép xem xét nó từ các quan điểm pháp lý thực tế và pháp lý hình thức ở một số giai đoạn phát triển nhất định về mặt lịch sử của xã hội và Nhà nước, bao gồm cả giai đoạn hiện đại; cho phép xác định trạng thái của nó, nói theo nghĩa bóng, chỉ “trong

* Email: Vokhanhvinh.vass@gmail.com

Giáo sư, Tiến sĩ, Trường Đại học Kiểm sát Hà Nội

hiện tại". Trong khi việc nghiên cứu pháp luật ở *phương diện động* cho phép xác định trạng thái của nó không chỉ trong các lĩnh vực riêng lẻ được lấy ra một cách tách biệt, "đã được ghi nhận" của sự phát triển lịch sử của xã hội và Nhà nước, mà còn xem xét sự tiến hóa của nó từ quá khứ đến hiện tại và từ hiện tại đến tương lai. Trong vấn đề này, luận điểm của V.I. Lênin vẫn còn nguyên giá trị cho đến ngày nay, là "nếu xét bất kỳ hiện tượng xã hội nào trong quá trình phát triển của nó thì trong nó luôn chứa đựng các tàn tích của quá khứ, các nền tảng của hiện tại và sự khởi đầu của tương lai"¹.

1.2. Tiếp cận động đến pháp luật

Cách tiếp cận động đến nhận thức về pháp luật cho phép nhìn thấy và, nếu cần, điều chỉnh các định hướng hoạt động cơ bản của nó, đồng thời xác định các triển vọng tiếp tục phát triển và hoàn thiện của nó.

Các xu hướng phát triển của pháp luật ở các mức độ: quốc gia, khu vực và toàn cầu, đóng vai trò là *các chỉ số đặc thù* cho phép xác định trạng thái phát triển này hay trạng thái phát triển khác của pháp luật và các định hướng phát triển cơ bản của nó.

Các xu hướng phát triển của pháp luật với tư cách là các hiện tượng và các khái niệm phản ánh chúng không tự phát sinh và không tự tồn tại cho chính mình. Chúng xuất hiện và phát triển trên cơ sở và trong khuôn khổ của hệ thống pháp luật này hay hệ thống pháp luật khác, *chịu sự tác động của nhiều yếu tố khách quan và chủ quan*, các yếu tố tác động thường xuyên đến pháp luật. Xã hội vận động và phát triển thông qua sự vận động và phát triển của các yếu tố cấu thành nên nó, thì pháp luật cũng vận động và phát triển và cũng thông qua các yếu tố cấu thành nên xã hội và tác động đến pháp luật. Pháp luật vận động và phát triển thể hiện tập trung nhất ở các xu hướng của nó. Đó là các yếu tố kinh tế, chính trị, xã hội, văn hoá, các yếu tố giữa các cá nhân (chủ quan) và các yếu tố khác, dưới sự tác động của các yếu tố đó, các xu hướng nhất định nảy sinh và phát triển, cho thấy tính chất và hướng phát triển tiến bộ hoặc ngược lại, thoái trào của sự phát triển của pháp luật. Việc xác định tính chất tiến bộ hoặc thoái trào phần lớn phụ thuộc vào lợi

ích của bộ phận nào trong xã hội (giai cấp, giai tầng, đẳng cấp, trường phái, "gia đình",...) chủ yếu được thể hiện trong pháp luật, và tương ứng, lợi ích của ai được phản ánh trong các xu hướng phát triển của pháp luật.

2. Khái niệm và ý nghĩa xã hội của các xu hướng phát triển của pháp luật

2.1. Tầm quan trọng của việc nghiên cứu các xu hướng phát triển của pháp luật

Trong quá trình nhận thức vai trò, ý nghĩa của pháp luật trong bối cảnh toàn cầu hóa, khu vực hóa, hội nhập quốc tế và đổi mới toàn diện, sâu rộng ở nước ta hiện nay, điều có ý nghĩa quan trọng thể hiện ở chỗ cùng với các phương diện khác của pháp luật, cần phải quan tâm đến *các xu hướng phát triển của pháp luật ở các cấp độ khác nhau của đời sống nhà nước - pháp luật*. Đó chính là ở cấp độ toàn cầu, khu vực, cũng như ở cấp độ phát triển của các hệ thống pháp luật quốc gia.

Nghiên cứu sách báo pháp lý trong nước và ngoài nước cho thấy, có quá ít hoặc chưa có sự quan tâm đến việc nghiên cứu các xu hướng phát triển của pháp luật². Trong khi đó, việc xem xét pháp luật từ góc độ các xu hướng phát triển của nó ở cấp độ toàn cầu, khu vực và (hoặc) quốc gia cho phép nhận thức sâu hơn và toàn diện hơn về bản chất, nội dung, vai trò và mục tiêu xã hội của hiện tượng này không chỉ ở hiện tại, mà còn về các triển vọng phát triển của nó trong tương lai.

Nhấn mạnh ý nghĩa to lớn về mặt phương pháp luận và lý luận của các xu hướng trong nhận thức về các hiện tượng pháp lý - xã hội và các hiện tượng khác, cần phải hiểu một cách

¹ Lênin V.I. Toàn tập, Tập 1, tr. 181 (bản tiếng Nga).

² Võ Khánh Vinh, "Toàn cầu hóa và các xu hướng phát triển của pháp luật, *Tạp chí Nhà nước và Pháp luật*, số 7/2017; Võ Khánh Vinh (Chủ biên), *Giáo trình Lý luận chung về Nhà nước và Pháp luật*, Nxb. Công an nhân dân, Hà Nội, 2016; Hoàng Thị Kim Quế, *Giáo trình Lý luận Nhà nước và Pháp luật*, Nxb. Đại học quốc gia Hà Nội; Nguyễn Minh Đoàn, Nguyễn Văn Năm (Chủ biên), *Giáo trình Lý luận Nhà nước và Pháp luật*, Nxb. Tư pháp, Hà Nội 2021; Leist O.E., *Bản chất của pháp luật - Những vấn đề lý luận và triết học pháp luật*, Mátxcova, 2002 (bản tiếng Nga); Matuzov N.I., *Những vấn đề cấp bách của lý luận pháp luật*, Saratov, 2003 (bản tiếng Nga); Gadzhiev G. A., *Bản thể luận pháp luật (nghiên cứu phê phán khái niệm pháp lý về hiện thực)*, Mátxcova, 2013 (bản tiếng Nga); Siltala R. Law, Truth and Reason. A treatise on Legal Argumentation, N.Y., 2011; *The Planning Theory of Law*, A Critical Reading / D. Canale, G. Tuzet (eds.). N.Y., 2013; và các công trình khác.

sâu sắc rằng, đây là một hướng nghiên cứu pháp luật đầy triển vọng, mở rộng tầm nhìn về pháp luật trong tương lai, gắn các xu hướng phát triển của pháp luật với các xu hướng phát triển của xã hội, hiểu được giới hạn logic phát triển của pháp luật và làm sáng tỏ tư tưởng, ý nghĩa xã hội của chúng và những hậu quả có thể xảy ra nếu những thay đổi xảy ra trong lĩnh vực xã hội đạt đến “giới hạn logic của mình”³.

Việc cân nhắc các xu hướng phát triển của các hiện tượng chính trị - xã hội, bao gồm cả pháp luật, trong quá trình nhận thức về các hiện tượng đó có tầm quan trọng, ý nghĩa đặc biệt trên nhiều phương diện, không chỉ ở phương diện phương pháp luận và lý luận mà còn ở *phương diện thực tiễn*. Ở đây, với tư cách là quan điểm khởi đầu, là luận điểm đã được xác nhận nhiều lần về tính đúng đắn của nó, theo đó “sự khám phá ra các quy luật phát triển nội tại của bất kỳ bản chất nào tất yếu đòi hỏi phải làm sáng tỏ các xu hướng của sự phát triển này, mỗi xu hướng trong các xu hướng đó thể hiện những khả năng khác nhau cho tiến trình tiếp theo của nó, mỗi tương quan lẫn nhau giữa các xu hướng này, cuộc đấu tranh giữa chúng với nhau, là “cuộc đấu tranh” của nhiều khả năng vì sự thực hiện của mình”⁴. Cùng với việc khám phá ra các quy luật “phát triển của bất kỳ bản chất nào”, việc nghiên cứu và cân nhắc các xu hướng trong quá trình nhận thức sâu sắc, toàn diện về pháp luật còn có ý nghĩa rất quan trọng cả ở các phương diện khác. Tuy nhiên, trước khi nói chi tiết hơn về vấn đề này, trước hết, cần xác định chính khái niệm và nội dung của những hiện tượng được gọi là các xu hướng.

2.2. Khái niệm về các xu hướng phát triển của pháp luật

Đến nay, trong sách báo khoa học vẫn chưa có câu trả lời thống nhất cho câu hỏi “xu hướng” là gì, khái niệm và nội dung của nó là gì? Hiện nay, đang có những quan niệm khác nhau về xu hướng⁵. Trong một số trường hợp, “xu hướng”, không phụ thuộc vào lĩnh vực áp dụng của nó, được xem xét “nói chung”

như là *sự vận động hoặc sự phát triển* của vật chất này hoặc vấn đề này hay vật chất hoặc vấn đề khác theo một định hướng nhất định⁶. Trong những trường hợp khác, “xu hướng” được quan niệm dưới dạng *một định hướng chuyển động hoặc phát triển riêng biệt* của vật chất đang được nghiên cứu⁷. Trường hợp thứ ba, “xu hướng” được hiểu dưới dạng “tổng quát” đồng thời vừa là *sự phát triển một cách tổng thể* của vật chất được xem xét “*theo định hướng này hay định hướng khác*”, vừa là *một hướng phát triển riêng biệt của nó*.

Theo Từ điển tiếng Việt, xu hướng là: 1. Sự thiên về một hướng nào đó trong quá trình hoạt động; 2. Sự thiên về những hoạt động nào đó nhằm một mục tiêu có ý nghĩa đối với bản thân trong một thời gian lâu dài⁸. Trong các từ điển tiếng nước ngoài, “xu hướng” cũng được hiểu một cách tương tự. Chẳng hạn, trong Từ điển tiếng Nga, “xu hướng” (tiếng Đức Tendenz, tiếng Latin Tendere, mang nghĩa mong muốn, hướng đến) được hình dung là “định hướng chuyển động hoặc phát triển của một cái gì đó” hoặc là “tính định hướng trong quan điểm hoặc hành động, nguyện vọng, ý định” vốn có của ai đó hoặc của cái gì đó⁹. Có nhiều cách hiểu biết và giải thích khác về thuật ngữ “xu hướng” tùy thuộc vào phạm vi áp dụng của nó. Ví dụ, trong lĩnh vực xã hội, xu hướng được hình dung dưới dạng một tư tưởng về một “tính chất xã hội vĩ đại”; trong lĩnh vực văn học nghệ thuật dưới dạng “một tư tưởng định sẵn áp đặt lên người đọc và không nảy sinh một cách hữu cơ từ chính sự phát triển của các hình tượng nghệ thuật”¹⁰... Sự đa dạng trong cách hiểu và giải thích thuật ngữ “xu hướng”, cũng như bất kỳ thuật ngữ nào khác, chắc chắn làm khó khăn thêm và phức tạp hóa việc sử dụng nó. Tuy nhiên, như thực tế cho thấy, các nhà nghiên cứu thường tìm ra giải pháp trong những trường hợp như vậy

³ Bell D., *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, New York, 1973, p. 3-8.

⁴ Matuzov N. I., *Những vấn đề cấp bách của lý luận pháp luật*, Saratov, 2003, tr. 15 (bản tiếng Nga).

⁵ Marchenko M.N., *Các xu hướng phát triển của pháp luật trên thế giới đương đại*, Nxb. Prospekt, Mátxcova, 2015, tr. 92-93 (bản tiếng Nga).

⁶ Websters New Universal Dictionary, New York, 2003, p. 1879; *The Penguin English Dictionary*, London, 2007, p. 725.

⁷ Hornby A., Gatenby E, Wakefield H, *The Advanced Learner's Dictionary of Current English*, Oxford, 2008, P. 1039.

⁸ Từ điển tiếng Việt, Trung tâm từ điển ngôn ngữ, Hà Nội, 1992, tr. 1135.

⁹ Từ điển tiếng Nga, Tập IV. Mátxcova, 1984, tr.352 (bản tiếng Nga).

¹⁰ Từ điển tiếng Nga, tlđđ, tr. 352.

bằng cách sử dụng ý nghĩa ngữ nghĩa vững chắc, ổn định và phổ biến nhất của thuật ngữ đang được xem xét hoặc bằng cách hình thành nên quan niệm “của mình” về khái niệm và nội dung của hiện tượng đang được tìm kiếm.

Như vậy, dưới dạng khái quát nhất có thể hiểu các xu hướng phát triển của pháp luật là các định hướng đã được hình thành hoặc đang được hình thành của pháp luật, thể hiện sự tiến triển (vận động và phát triển) của vật chất pháp luật nói chung hoặc của các bộ phận cấu thành cụ thể của vật chất pháp luật nói riêng (dưới dạng các lĩnh vực, ngành luật, chế định pháp luật và các bộ phận cấu thành pháp luật khác).

2.3. Các đặc điểm của các xu hướng phát triển của pháp luật

Đối với lĩnh vực pháp luật cũng như bất kỳ lĩnh vực nào khác, không tùy thuộc vào việc nói về cấp độ toàn cầu, khu vực hay quốc gia, khi xem xét các xu hướng phát triển của pháp luật, không phải việc đưa ra các định nghĩa và phân tích các định nghĩa, các phán đoán logic về chúng, mà việc xác định cách tiếp cận và phân tích tổng hợp các phương diện và biểu hiện khác nhau của chúng mới có ý nghĩa quan trọng về mặt lý luận và phương pháp luận. Đó chính là việc tiếp cận và phân tích các đặc điểm của các xu hướng phát triển của pháp luật. Trong quá trình làm sáng tỏ và xem xét các xu hướng phát triển của pháp luật toàn cầu, khu vực và quốc gia, trước hết, cần quan tâm đến các đặc điểm sau đây cũng như các dấu hiệu và đặc trưng hình thành nên quan niệm về khái niệm và nội dung của chúng.

Thứ nhất, các xu hướng phát triển của pháp luật là các xu hướng đã được hình thành hoặc đang được hình thành trong mỗi quốc gia, khu vực và toàn cầu

Đặc điểm này cho thấy, các xu hướng phát triển của pháp luật không phải cái gì khác hơn là các định hướng phát triển đã được hình thành hoặc đang được hình thành của pháp luật, cho thấy sự tiến triển của toàn bộ vật chất pháp luật nói chung (ở cấp độ toàn cầu khu vực, quốc gia hoặc ở cấp độ khác) hoặc của các bộ phận cấu thành riêng lẻ của nó (dưới dạng các lĩnh vực, ngành luật, chế định pháp luật,...). Trong sách báo khoa học có những quan điểm khác nhau trong việc nhận thức về các xu hướng như là sự phát triển của vật chất pháp luật hoặc vấn

đề khác “theo một định hướng nhất định” và như là “một định hướng nhất định” (các định hướng) trong sự phát triển của nó là không có nền tảng mang tính nguyên tắc. Bởi sự phát triển của vật chất pháp luật hoặc vấn đề khác chẳng hạn như một tổng thể theo định hướng này hay theo định hướng khác có mối tương quan trực tiếp và thường được hình thành từ các định hướng phát triển tương ứng của các bộ phận cấu thành riêng lẻ của nó. Ví dụ, sự phát triển của pháp luật La Mã - Đức và pháp luật Anh - Mỹ trong phạm vi hệ thống pháp luật của Liên minh châu Âu theo định hướng xích lại gần nhau của chúng (sự hội tụ của các họ pháp luật này) gắn liền trực tiếp với sự phát triển hoặc các dấu hiệu phát triển theo cùng một hướng của các “các bộ phận cấu thành” riêng lẻ của chúng, chẳng hạn như các nguồn (các hình thức) pháp luật, các nguyên tắc chung của pháp luật...¹¹.

Ở đây, nếu có thể coi sự phát triển của các họ pháp luật hoặc các hệ thống pháp luật nói chung theo định hướng xích lại gần nhau một cách nhất quán của chúng dưới dạng một xu hướng phát triển chung của vật chất pháp luật đang tìm kiếm, thì những dấu hiệu phát triển mới đang xuất hiện trong cùng một định hướng của các phương diện hoặc các bộ phận riêng lẻ của chúng phải được coi là các xu hướng riêng, cụ thể hình thành nên xu hướng chung trong quá trình liên hệ lẫn nhau và tương tác lẫn nhau của chúng.

Thứ hai, các xu hướng phát triển của pháp luật trước hết là các xu hướng phát triển của pháp luật thực chứng

Khi xem xét các xu hướng phát triển của pháp luật, đặc biệt ở cấp độ toàn cầu và khu vực, trước hết là nói về pháp luật thực chứng “cổ điển” - về các xu hướng phát triển và hoàn thiện của nó, chứ không phải về những “biến thể” khác của pháp luật, bao gồm pháp luật tự nhiên. Lý do cơ bản của cách tiếp cận này thể hiện ở chỗ, pháp luật thực chứng, năng động hơn và hợp lý hơn so với pháp luật tự nhiên, làm nảy sinh nhiều xu hướng khác nhau, cho

¹¹ Kapustin A. Ya., *Liên minh châu Âu: Liên kết và luật pháp*, Mátxcova, 2000 (bản tiếng Nga); S. Yu Kashkina (Chủ biên), *Pháp luật Liên minh châu Âu*, Mátxcova, 2004 (bản tiếng Nga); Marchenko M. N., Deryabina E. M., *Pháp luật của Liên minh châu Âu: Các vấn đề lịch sử và lý luận*, Mátxcova, 2010 (bản tiếng Nga) và các công trình khác.

phép có thể nghiên cứu chúng như những hiện tượng có bản chất pháp lý xã hội trong mối quan hệ không chỉ đối với pháp luật thực chứng mà còn đối với pháp luật tự nhiên¹². Tuy nhiên, những gì đã nói hoàn toàn không có nghĩa là thừa nhận rằng pháp luật tự nhiên, được nhận thức về mặt triết học dưới dạng “nền tảng được quy phạm hoá có nguồn gốc bản thể luận về sự tồn tại của thế giới” và thể hiện, theo quan điểm một số tác giả, như một cái gì đó không thể thay đổi, là một lần và mãi mãi tất cả những gì “đã đưa ra”, thường xuyên ở trạng thái tĩnh¹³, không trải qua bất kỳ thay đổi nào trong suốt quá trình tồn tại hàng thế kỷ của nó và do đó, không làm phát sinh bất kỳ xu hướng nào. Tác giả cho rằng nhận thức như vậy về pháp luật tự nhiên là không đúng, nếu nói một cách thẳng thắn là sai.

Thực tế cho thấy rằng, pháp luật tự nhiên phát triển cùng với sự phát triển của xã hội, cả trong bản thân nó cũng như trong mối liên hệ lẫn nhau và sự tương tác lẫn nhau với pháp luật thực chứng, đó là “một nỗ lực có tổ chức để hình thành nên pháp luật tự nhiên”¹⁴. Trong nhiều thế kỷ qua, hoặc nói chính xác hơn, từ khi tư tưởng về “sự bình đẳng toàn cầu và toàn diện” cũng như “sự bình đẳng giữa con người và tình anh em” đã chiến thắng trong thế giới xung quanh và được khẳng định rộng rãi trong ý thức xã hội, pháp luật thực chứng, về bản chất và thực chất của mình là một hiện tượng có ý chí, thường có lợi cho lợi ích của những người cầm quyền, tạo ra sự bất công cho phần còn lại của xã hội, nó bắt đầu tích cực “phụ thuộc” vào pháp luật tự nhiên, về cơ bản là pháp luật “đạo đức”¹⁵. Tất nhiên, điều này chắc chắn kéo theo những thay đổi pháp lý hình thức nhất định trong quá trình phát triển của cả pháp luật thực chứng, cùng với các xu hướng phát sinh trên cơ sở của nó và pháp luật tự nhiên. Ở đây, pháp luật thực chứng, làm phát sinh nhiều xu hướng rất khác nhau về bản chất, tính chất và các thông số khác, được chứng minh bằng kinh nghiệm chính trị - xã hội thế giới, đã thay đổi

và phát triển nhanh hơn và đa dạng hơn trong lịch sử so với pháp luật tự nhiên.

Thứ ba, các xu hướng phát triển của pháp luật phản ánh tính lịch sử, tính kế thừa, tính hiện tại, tính triển vọng, quan điểm và lợi ích xã hội nhất định

Đặc điểm này thể hiện ở chỗ, khi xem xét đặc điểm của các xu hướng phát triển của pháp luật, giống như bản thân pháp luật, xét về mặt chính trị - xã hội và pháp lý, các xu hướng phát triển của pháp luật không phải là một loại hiện tượng trừu tượng nào đó, tách rời với xã hội. Chúng mang tải trọng tư tưởng pháp lý, ngữ nghĩa dưới dạng những tư tưởng và nguyện vọng pháp luật nhất định phản ánh khía cạnh này hay khía cạnh khác của sự phát triển quốc gia (bên trong quốc gia) hoặc một mức độ pháp luật khác, cũng như dưới hình thức các quan điểm và lợi ích xã hội nhất định cũng như các quan điểm và lợi ích khác được phản ánh trong đó. Điều này được thể hiện rất rõ qua ví dụ, một mặt, về các xu hướng bảo thủ nhằm duy trì nguyên trạng (status quo) pháp luật quốc gia và khu vực đã lỗi thời, và mặt khác, về các xu hướng tiến bộ nhằm đổi mới và phát triển pháp luật quốc gia và khu vực.

Điều này cũng được thấy rõ trong ví dụ về các xu hướng lý tâm và các xu hướng hướng tâm phát sinh trong quá trình liên hệ lẫn nhau và tương tác lẫn nhau giữa các tổ chức nhà nước - pháp lý khu vực với tư cách là các tiểu hệ thống của quan hệ quốc tế với hệ thống chung của chúng và tạo ra, như đã lưu ý một cách đúng đắn trong sách báo khoa học, “vấn đề về sự kết hợp tối ưu giữa chủ nghĩa khu vực và toàn cầu kết hợp với chủ nghĩa phổ quát”¹⁶.

Thứ tư, các xu hướng phát triển của pháp luật có các giới hạn về thời gian và không gian nhất định

Trong quá trình làm sáng tỏ các đặc điểm của các xu hướng phát triển của pháp luật cũng như các xu hướng chính trị - xã hội khác, cần lưu ý rằng các xu hướng phát triển của pháp luật dù ở đâu, khi nào, vì lý do gì và dưới bất kỳ hình thức, hoàn cảnh phát sinh và sự tự thể hiện nào, luôn có các giới hạn của mình về không gian và thời gian nhất định. Nói cách khác, cùng với pháp luật hình thành nên chúng, các

¹² Marchenko M.N., *Các xu hướng phát triển của pháp luật trên thế giới đương đại*, Nxb. Prospekt, Mátxcova, 2015, tr. 94 (bản tiếng Nga).

¹³ Frank S.L., *Ánh sáng trong bóng tối*, Chelyabinsk, 2011, tr. 189-196 (bản tiếng Nga).

¹⁴ Ilyin I. A. (Chủ biên), *Lý luận pháp luật và nhà nước*, với lời tựa của V. A. Tomsinov, M., 2003, tr. 214 (bản tiếng Nga).

¹⁵ Marchenko M.N., *tlđđ*, tr. 94 (bản tiếng Nga).

¹⁶ Tolochko O. N., “Một số xu hướng phát triển pháp luật kinh tế quốc tế và tác động của chúng đối với sự phát triển của hệ thống pháp luật của Cộng hòa Belarus”, *Tạp chí pháp luật Á-Âu*, số 5/2012, tr. 25 (bản tiếng Nga).

xu hướng phát triển của pháp luật tồn tại và hoạt động trong phạm vi *một khoảng thời gian và không gian nhất định*. Cũng như pháp luật “liên tục biến đổi, thích ứng với nhịp điệu phát triển của lịch sử, làm chậm lại hay nuôi dưỡng nó”, nhờ đó nó “chuyển tải những nét đặc trưng của thời đại và mang dấu ấn của thời đại mà nó được hình thành”¹⁷, vì vậy các xu hướng phát triển của pháp luật, thông thường, đi trước nó, tiến triển cùng với nó cả về thời gian và không gian. Chẳng hạn, điều này được chứng minh bằng thực tế là các xu hướng phát triển của pháp luật nô lệ chỉ gắn liền với kiểu pháp luật này. Tương tự, các xu hướng phát triển của pháp luật phong kiến hay pháp luật tư bản chủ nghĩa này sinh và biểu hiện chủ yếu trên cơ sở các kiểu pháp luật này.

Không chỉ đối với các thông số về mặt thời gian mà điều tương tự cũng được đặt ra đối với *các thông số về không gian* của các xu hướng phát triển của luật pháp. Xét trên phương diện không gian tồn tại của pháp luật, sự đa dạng và phong phú của các hệ thống pháp luật, “là một điều hiển nhiên được quyết định bởi tính không đồng nhất của các xã hội loài người mà trong đó pháp luật vận động, phát triển và điều chỉnh cuộc sống của họ”. Ngay cả khi giới hạn bởi các xã hội “mà các nhà xã hội học gọi là xã hội sơ cấp”, mà theo tác giả, là các quốc gia, thì ở đây chúng ta cũng sẽ thấy “ít nhất có một số hệ thống pháp luật bằng số lượng các quốc gia có chủ quyền”¹⁸.

Tương quan với trạng thái này hay trạng thái khác và bị giới hạn trong một không gian nhất định, mỗi hệ thống trong các hệ thống này không chỉ thực hiện các chức năng vốn có của nó trong không gian nhất định mà còn trực tiếp làm phát sinh và tạo ra các điều kiện thuận lợi cho sự phát triển và thực hiện các xu hướng này hay các xu hướng khác. Theo cách tương tự, vấn đề về mối quan hệ giữa pháp luật và các xu hướng mà nó tạo ra không chỉ được giải quyết ở cấp độ quốc gia mà còn ở cấp độ khu vực và toàn cầu. Tuy nhiên, ở đây có điểm khác biệt thể hiện ở chỗ, nhiều xu hướng phát triển của pháp luật ở các cấp độ này chứa đầy nội dung thực tế và được thực hiện, hay nói đúng hơn “thể hiện” trong các

xu hướng ở cấp quốc gia¹⁹.

Ở đây không có và không thể có bất kỳ thứ bậc nào về các xu hướng phát triển pháp luật ở các cấp độ khác nhau trong *các thông số khác nhau về không gian*. Tuy nhiên, về thực tế, một số xu hướng phát triển pháp luật ở một cấp độ không chỉ có mối liên hệ chặt chẽ với nhau mà còn phụ thuộc vào các xu hướng tương ứng ở các cấp độ khác. Chẳng hạn, khi nói về các xu hướng phát triển luật ở cấp độ toàn cầu và khu vực, việc thực hiện các xu hướng này phụ thuộc và được thực hiện đầy đủ chỉ nhờ vào các xu hướng phát triển luật ở cấp độ quốc gia²⁰. Ví dụ, chúng ta có thể nói đến xu hướng bách khoa hoá và thống nhất hoá pháp luật toàn cầu và khu vực, xu hướng chứa đầy nội dung thực tế và được thực hiện chủ yếu thông qua các xu hướng phát triển của pháp luật quốc gia.

Thứ năm, các xu hướng phát triển của pháp luật là bộ phận không thể thiếu của phát triển pháp luật

Khi nhận diện các xu hướng phát triển của pháp luật hoặc các hiện tượng xã hội khác, cần phải hiểu rằng, các xu hướng phát triển của pháp luật là những hiện tượng rất năng động, tạo thành *một bộ phận không thể thiếu trong quá trình phát triển của pháp luật*, và phần lớn là *một bộ phận của việc hoàn thiện pháp luật*. Không tùy thuộc vào việc chúng ta đang nói đến quan niệm nào về sự phát triển của pháp luật: Quá trình phát triển của pháp luật được coi là một “quy luật lịch sử” hay là một “tính ngẫu nhiên” và “tính tùy tiện” của sự tiến triển của vật chất pháp luật, hay nói đến và chia sẻ với học thuyết về “sự tăng trưởng tự nhiên (Naturwüchsigkeit)” của pháp luật, theo đó “toàn bộ sự phát triển lịch sử của pháp luật được hình dung không gì khác hơn là sự phát triển nhất quán của các nguyên tắc có từ xa xưa của ý thức pháp luật dân tộc”²¹, trong các trường hợp này hay các trường hợp khác, xu

¹⁹ Marchenko M.N., tldđ, tr. 96 (bản tiếng Nga).

²⁰ G. M. Davydov (Chủ biên), *Tính liên kết và kinh nghiệm cải cách pháp luật trong bối cảnh thách thức đối với trật tự pháp lý toàn cầu*, Mátxcova, 2003 (bản tiếng Nga); S. V. Polenina (Chủ biên), *Hệ thống pháp luật Nga trong bối cảnh toàn cầu hóa và hội nhập khu vực: Lý luận và thực tiễn*, Mátxcova, 2006 (bản tiếng Nga).

²¹ Korkunov N. M., *Bài giảng về lý luận chung về pháp luật*, St. Petersburg, 2003, tr. 150 (bản tiếng Nga).

¹⁷ Bergel Jean-Louis., *Lý luận chung về pháp luật*, Mátxcova, 2000, tr. 198 (bản tiếng Nga).

¹⁸ Bergel Jean-Louis., tldđ, tr. 236 (bản tiếng Nga).

hướng phát triển của pháp luật với tư cách là một trong những trào lưu hoặc định hướng của nó luôn xuất hiện như một bộ phận cấu thành của toàn bộ quá trình phát triển của pháp luật.

Từ phương diện các phạm trù triết học, mối tương quan giữa *quá trình phát triển của pháp luật* và các xu hướng của nó với tư cách là các định hướng nhất định của sự phát triển này, với một mức độ có điều kiện nhất định, có thể được xem xét dưới dạng mối tương quan giữa phạm trù “cái chung”, hay đúng hơn là “cái toàn thể” và “cái bộ phận”, trong đó “cái toàn thể”, theo “thể loại cổ điển”, “như thể nó chuyển dịch, truyền tải tính đặc thù của nó đến các bộ phận” và đồng thời được biết đến qua từng cái bộ phận²².

Thứ sáu, các xu hướng phát triển của pháp luật là quá trình chuyển hoá khả năng pháp luật thành hiện thực pháp luật

Khi xem xét các đặc điểm của các xu hướng phát triển của pháp luật, cùng với việc xem xét chúng từ quan điểm của các phạm trù “cái toàn thể” và “cái bộ phận”, việc nghiên cứu chúng cũng rất quan trọng về mặt lý luận và phương pháp luận theo quan điểm của các phạm trù “khả năng” và “hiện thực”²³.

Theo các quan niệm đã được hình thành và khẳng định trong sách báo triết học, phạm trù “khả năng” “mô tả các xu hướng phát triển nội tại của các hiện tượng, được xác định bởi các quy luật của chúng, cũng như sự hiện diện của các điều kiện để thực hiện chúng”. Đến lượt mình, “hiện thực” thể hiện “như sự thực hiện một khả năng nào đó dưới dạng một sự vật hoặc hiện tượng nhất định”²⁴. Là cặp phạm trù triết học, “khả năng” và “hiện thực” luôn có mối quan hệ và tác động qua lại thường xuyên. Do đó, nhờ một “khả năng” khả thi, một “hiện thực” này có thể biến thành một “hiện thực” khác, từ đó tạo ra một “khả năng mới” hoặc các khả năng. Sự chuyển đổi khả năng thành hiện thực, xảy ra liên tục, đôi khi khó nhận thấy. Quá trình này có thể biểu hiện dưới dạng thay đổi đơn giản, phát triển tự phát, hoạt động có

ý thức, đấu tranh. Đồng thời, “sự chuyển đổi khả năng thành hiện thực, như các tác giả lưu ý một cách đúng đắn trong sách báo khoa học, mở đường cho các khả năng ở cấp độ tiếp theo, cao hơn”²⁵.

Đối với quá trình phát triển hiện thực pháp luật với tư cách là “hiện thực” và “các xu hướng phát triển nội tại của nó” là “khả năng”, điều rất quan trọng là cần hiểu rằng, do nhiều nguyên nhân khách quan và chủ quan, không phải mọi “khả năng”, và đồng thời, “các xu hướng nội tại” tương quan với nó, hay đúng hơn là “lấp đầy” nội dung của nó, sẽ trở thành hiện thực theo thời gian²⁶. Trước hết, điều này liên quan đến cái gọi là các khả năng trừu tượng hoặc hình thức (hình thức - pháp lý) và các xu hướng tương ứng, mặc dù được tạo ra bởi môi trường “thực tế” nhưng bản thân chúng không biến đổi thành một hiện thực mới, vì không có các điều kiện tương ứng và môi trường đồng hành cùng với sự chuyển đổi này²⁷. Một trình độ mới, cao hơn của hiện thực pháp luật hoặc hiện thực khác chỉ được tạo ra bởi các khả năng thực tế chứ không phải bởi các khả năng hình thức hoặc pháp lý hình thức và “lấp đầy” chúng bằng “các xu hướng nội tại” tương ứng của sự phát triển của vấn đề được tìm kiếm.

2.4. Ý nghĩa xã hội của các xu hướng phát triển của pháp luật

Ngoài những đặc điểm đã nêu, các xu hướng phát triển của pháp luật với tư cách một hiện tượng còn được phân biệt với các hiện tượng liên quan khác bằng nhiều dấu hiệu và đặc trưng khác. Chẳng hạn, với tư cách là các xu hướng *phát triển* của vật chất pháp luật, chúng không những phản ánh *tính chất tĩnh* mà còn *tính chất động*; chúng tập trung sự quan tâm của các nhà nghiên cứu pháp luật không chỉ đến *tính tĩnh tại* như ban đầu trong nhận thức về nó, mà còn đến *tính năng động*.

Khác với nhiều hiện tượng pháp luật khác, các xu hướng phát triển của vật chất pháp luật được phản ánh và “*vật chất hóa*” không chỉ trong *lý luận pháp luật* - trong các quan niệm,

²² Võ Khánh Vinh, *Triết học pháp luật: Lịch sử và chức năng phương pháp luận*, Nxb. Công an nhân dân, tr. 393-421; A. P. Alekseev (Chủ biên), *Từ điển triết học tóm tắt*, Mátxcova, 2009, tr. 355-356 (bản tiếng Nga).

²³ Võ Khánh Vinh, *ltdđ*, tr.461- 476.

²⁴ I.T. Frolov (Chủ biên), *Từ điển triết học*, Mátxcova, 2009, tr.118 (bản tiếng Nga).

²⁵ Sheptulin A.P., *Hệ thống các phạm trù phép biện chứng*, Mátxcova, 1967, tr. 352 (bản tiếng Nga).

²⁶ Vasiliev A. M., *Các phạm trù pháp luật - Các phương diện phương pháp luận của sự việc nghiên cứu hệ thống các phạm trù lý luận pháp luật*, Mátxcova, 1976 (bản tiếng Nga).

²⁷ Marchenko M.N., *ltdđ*, tr. 97 (bản tiếng Nga).

học thuyết pháp luật khác nhau và các cấu trúc lý luận khác mà còn *trong thực tiễn pháp luật*²⁸. Chẳng hạn, trong các hình thức và biểu hiện của nó như hoạt động xây dựng pháp luật, áp dụng pháp luật và bảo vệ pháp luật của các cơ quan nhà nước trong các văn bản quy phạm pháp luật, các văn bản quy phạm pháp luật và các văn bản khác do họ ban hành và thực hiện, trong tập quán pháp luật và các thỏa thuận pháp lý, trong các án lệ tư pháp...²⁹. Khi được “vật chất hóa” trong lý luận pháp luật và thực tiễn pháp luật, các xu hướng phát triển của pháp luật có *vai trò xã hội và phương pháp luận rất quan trọng* trong đời sống xã hội cũng như trong quá trình phát triển và nhận thức vật chất pháp lý - nhà nước. Điều này trước hết được thể hiện ở chỗ các xu hướng, như đã lưu ý, giúp đánh giá không chỉ trạng thái của các hệ thống pháp luật quốc gia, khu vực và toàn cầu ở thời điểm hiện tại mà còn xác định triển vọng phát triển cũng như *các mục tiêu chiến lược, cuối cùng* của chúng trong tương lai. Ở phương diện này, các xu hướng phát triển của pháp luật, xét về mặt lý luận và thực tiễn, có tầm quan trọng đặc biệt đối với việc xác định *các mục tiêu cuối cùng* của các hệ thống pháp luật riêng lẻ hoặc của một hệ thống pháp luật và ý nghĩa xã hội to lớn của chúng được thể hiện ở đó. Cả các nhà lý luận lẫn các nhà thực tiễn, không thể trừu tượng hóa các mục tiêu cuối cùng của hệ thống pháp luật hoặc các quy phạm pháp luật nếu họ muốn hiểu ý nghĩa của chúng, định hướng quá trình giải thích chúng, đưa ra tọa độ các lĩnh vực áp dụng hoặc thấy trước các con đường tiến triển của chúng³⁰. Tất nhiên, ở đây không chỉ nói đến lý luận chung về pháp luật mà còn về thực tiễn xây dựng pháp luật, áp dụng pháp luật và các hoạt động khác của các cơ quan nhà nước.

Đối với *các mục tiêu cuối cùng*, được xác định cùng với các phương tiện khác, cũng bằng cách nghiên cứu các xu hướng phát triển của pháp luật. Ở đây có hai cách tiếp cận truyền thống đã được thiết lập. Cách tiếp cận thứ nhất xuất phát từ thực tế là pháp luật, xét cho cùng, “cần phải nhằm đến sự phân phối công bằng, hành vi đúng đắn của các cá nhân, sự hữu ích

của họ, sự thỏa mãn nhu cầu, an ninh, phúc lợi của họ” hoặc vào “sức mạnh của dân tộc, sự tiến bộ của nhân loại, sự vận hành liên tục của cơ thể xã hội”³¹. Trong khi đó, theo cách tiếp cận thứ hai, để xác định các mục tiêu cuối cùng của pháp luật, bao gồm cả việc phân tích các xu hướng phát triển của pháp luật, bên cạnh các mục tiêu truyền thống như “công lý, trật tự, an ninh hay tiến bộ” cần phải đặt “các mục tiêu chính trị theo tính chất của mình”, như bộ ba mục tiêu nổi tiếng: tự do, bình đẳng, bác ái lên hàng đầu³². Việc xác định các mục tiêu cuối cùng cũng như mục tiêu trung gian quan trọng nhất của pháp luật *bằng cách làm sáng tỏ các xu hướng phát triển của nó và với sự trợ giúp của các phương tiện khác*, về mặt thực tế, góp phần vào việc hình thành một chính sách pháp luật tương ứng và xác định các cách thức và phương tiện tối ưu nhất để thực hiện chính sách đó.

Trong quá trình làm sáng tỏ và xem xét các xu hướng phát triển của pháp luật, qua đó tạo ra các điều kiện không chỉ cho việc xác định rõ ràng hơn các mục tiêu trung gian và cuối cùng của quá trình phát triển của một hệ thống pháp luật cụ thể mà còn cho việc nghiên cứu và xây dựng chính sách pháp luật đáp ứng những “thách thức của thời đại”. Ngoài ra, bằng cách làm sáng tỏ và phân tích các xu hướng phát triển của pháp luật, với một mức độ có điều kiện nhất định, có thể đánh giá *tính chất, các nhịp độ phát triển của pháp luật*: Theo từng giai đoạn, tuần tự, *nội loại* - tiến hoá hay nhảy vọt, *giữa các loại* - “cách mạng”; bị chính trị hóa hoặc không dễ bị chính trị hóa và tư tưởng hóa *quá mức*; được *khẳng định* cùng với môi trường xã hội xung quanh nó, *sự hiện đại hóa* nhất quán, khách quan cần thiết theo mức độ phát triển của xã hội, được hiểu là một quá trình “phát triển tiến hoá của xã hội và hoàn thiện các quy phạm điều chỉnh các quan hệ giữa con người với nhau” hoặc “bị kìm hãm”, *tụt hậu so với các nhịp độ phát triển của xã hội*...³³.

(Còn tiếp)

²⁸ Marchenko M.N., tldd, tr. 98 (bản tiếng Nga).

²⁹ Ershov V.V., *Xu hướng phát triển của pháp luật và không pháp luật*, Tư pháp Nga, 2012, số 7 (bản tiếng Nga).

³⁰ Bergel Jean-Louis, tldd, tr.56 (bản tiếng Nga).

³¹ Bergel Jean-Louis, tldd, tr. 57 (bản tiếng Nga).

³² Bergel Jean-Louis, tldd, tr. 57 (bản tiếng Nga).

³³ Marchenko M.N., tldd, tr. 99 (bản tiếng Nga).